

Recenze

Kolář, M. Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách

Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178-513-X

Děti a mladiství jsou ohrožováni násilím, které jim způsobují stejně staří nebo o něco starší vrstevníci. Není snad jediný mladý člověk, kterého by už aspoň jednou někdo neohrožoval.

Násilí páchané dětmi na dětech, které má podobu šikanování, je agresivním jednáním, jímž si šikanující působením fyzických, psychických nebo ekonomických útrap zjednáva nebo udržuje převahu nad šikanovaným, postiženým čili obětí. Taková nezvládnutá, zvláště pak opakovaná, asymetrická interpersonální agrese je nemocí lidské společnosti, která postihuje tělo, duši a sociální vztahy, nemocí, která má epidemiologickou dimenzi.

To, že se v našem okolí děje násilí dítěti nebo dětem a že je páchají děti, nás nemůže nechat lhostejnými. Jde tedy vlastně o okolnosti, kdy se rodí takový pedagogický problém, který je obtíží či překážkou stavící se do cesty zdravému rozvoji osobnosti dítěte ve společnosti.

Člověk se utváří ve vztazích, které, jsou-li nemocné v nebezpečném rozsahu, se musí léčit, moudřejší však je onemocněním předcházet. Cestu nápravy z tohoto, zvláště ve školním prostředí svízelného stavu, ukazuje knížka etopeda a psychoterapeuta doktora Michala Koláře. Má výstižný název *Bolest šikanování a podtitul Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Autor navazuje na svou předcházející publikaci *Skrytý svět šikanování ve školách*, kterou přepracoval a obohatil o nové poznatky a zkušenosti.

Nakladatelství Portál uvádí v roce 2001 na knižní pulty první vydání jmenovaného díla, které je určeno učitelům, vychovatelům v ústavních zařízeních a domovech mládeže, pracovníkům pedagogicko-psychologických poraden, sociálním pracovníkům, studentům pedagogiky, ale též rodičům.

Publikace *Bolest šikanování* má dvě předmluvy. Docent Bohumil Stejskal z odboru pro styk s veřejností kabinetu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy oceňuje její ojedinělý odborný přínos, jakož i čtivost a srozumitelnost pro širokou čtenářskou veřejnost. Následně, ve druhé předmluvě, doktor Michal Kolář vyslovuje přání, „aby se kniha dostala do rukou všem, kdo jsou ochotni bojovat s odvrácenou a zapíranou stránkou každodenní zkušenosti dětí a dospívajících – se šikanováním“.

V úvodu zkušný autor, který se problémem šikany zabývá přes dvacet pět let, zdůvodňuje, proč je šikanování ve školách nebezpečnou epidemií, v níž naše republika ve srovnání s jinými zeměmi není osamocena. Vysvětluje, proč jsou s tímto jevem pedagogové, ale nejenom oni, na holičkách. Co je dětem platná mezinárodní Úmluva o právech dítěte, když jim nezaručuje bezpečnost a ochranu zdraví! Bylo by smutné, ale také velmi nebezpečné, kdyby pedagogická činnost selhávala natolik, že by dostávala podobu antisociálního výcviku. Avšak z chmurných mračen vysvitá slunce naděje, že účinná pomoc je možná.

Michal Kolář v první části publikace zpracovává dvě nezbytná východiska pro pomoc při řešení šikany. Prvním je využívání empirického trojrozměrného modelu šikanování, v němž je tento fenomén chápán jako nemocné chování, závislost a těžká porucha vztahů ve skupině. Prakticky to znamená, že každý případ je diagnosticky a terapeuticky reflektován nejenom zvnějšku, ale i ze dvou vnitřních pohledů. Druhé metodické východisko potom vyžaduje porozumění zakrývajícimu a protiúdravnému systému šikanování. A to jak jeho základní, tak rozšířené variantě.

Neznalost úskalí, která autor pojmenovává jako komplot velké šestky (s. 51–56) a jako spiknutí ochránců spravedlnosti (s. 64–67) mohou vést k selhání nejenom pedagogů ve škole, ale i autorit mimo školu. Tato selhání, nikoliv ojedinělá, vedla k vytvoření Občanského sdružení rodičů proti šikanování, tedy instituce, která bude stát na straně obětí a jejich rodičů.

Ve druhé části své knihy M. Kolář poukazuje na hlubší souvislosti šikanování, co přiměje lidskou bytost, aby krutě mučila jiné lidi, a jaké jsou spouštěcí mechanismy šikanování. Kdo jsou agresori a kdo jsou oběti. Upozorňuje, že školní šikana má vazbu na pedagogický styl v práci se třídou, když její formální struktura nedokáže udržet funkci třídy jako bezpečné skupiny, otevírá se prostor pro vznik paralelních struktur, které přijímají vlastní normy, role i stupnici hodnot, dokonce se mohou prezentovat jako delikventní subkultury. Školní třída se tak stává nemocnou skupinou s destruktivními účinky.

Jak léčit bolest, kterou školní šikanování, působí je obsahem třetí částí publikace. Odtud se bere i hlavní titul knihy. Autor sem zařadil první pomoc při šikanování a dále základní intervenční program. Zamýšlí se nad prací s třídní komunitou a prezentuje abecedu její metodiky. Ke konci této části předkládá schéma prevence školních šikan v podobě sedmivrstevného modelu ucelené pomoci. Léčebné metody, zde zpracované, jsou seřazeny od jednodušších ke složitějším a jsou vzájemně provázané. Autor vyjadřuje naději, že je lze již považovat za cestu, která vede k zastavení epidemie šikanování ve školách. Text je doplněn opatřeními MŠMT ČR a základními školskými dokumenty pro prevenci šikanování, uvádí kritéria pro výběr vzdělávacích programů proti šikanování a vybrané internetové adresy.

Michal Kolář svou publikaci doplňuje aktuálními kazuistikami, obsáhlým seznamem zahraniční a domácí literatury a dvanácti přílohami, které organicky navazují, součástí jsou dva depistážní dotazníky a text šikanování z hlediska práva.

Domnívám se, ve shodě s autorem, že budou-li pedagogové ochotni usilovat

o porozumění komplexnímu fenoménu, jakým je šikana ve školách a školských zařízeních, i včetně účasti ve výcvikových seminářích, kde mohou získat potřebné zkušenosti, mohou významně a účinně přispět k naplňování Úmluvy o právech dítěte, aby nebyla deklarovaným, ale funkčním dokumentem, který bude zaručovat našim dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování jejich zdraví a ohrožení života.

Antonín Bůžek

Vacek, P. Mravní vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech

Hradec Králové: Gaudeamus, 2000, 121 s.

Mravní vývoj člověka, provázený utvářením jeho svébytné mravní identity, patří k nejsložitějším jevům výchovné praxe a tato skutečnost se nepochybně promítá i v rovině pedagogicko-psychologické teorie. V první řadě tím, že práce zabývající se uceleně pedagogicko-psychologickými aspekty etické dimenze člověka jsou v současnosti zejména v naší provenienci výjimečnými autorskými počiny. Náročnost tématu, která vyplývá na jedné straně z jeho interdisciplinární povahy a z rozmanitosti axiologických, normativních a dalších sociokulturních východisek, je na druhé straně umocňována spolupůsobností vnitřních procesuálních proměnných (motivy, potřebami, zájmy, postoje...), projevujících se ve svém důsledku intimitou a jedinečností, které provázejí celoživotní proces mravního vývoje člověka. Proto si zaslouží značnou míru uznání ti badatelé, kteří se nedají odradit metodologickými překážkami a v tomto oboru zkoumají a publikují.

Posuzovaný rukopis monografie je výsledkem dlouhodobého výzkumného zájmu autora o problematiku mravního vývoje a mravní výchovy dětí a dospívajících. V monografii shrnuje autor dosavadní výsledky své badatelské práce a předkládá podnětné, systematicky a přehledně uspořádané dílo, ve kterém řeší široké spektrum teoretických i prakticko-metodických otázek mravní výchovy. V úvodní filozoficko-etické části monografie účelně sestavil a doplnil kritickým komentářem nástin vývoje stěžejních etických teorií. Tento přehled nemá v textu monografie samoučelné postavení. Jeho prezentace směřuje důsledně a účelně k analýze jednotlivých stránek (dílech fází, stupňů) procesu mravního vývoje lidského jedince, v přímé vazbě na jeho věkové zvláštnosti a se zvláštním zřetelem na období školního věku. Kromě toho neztratil autor ze zřetele další klíčové otázky tématu, například příčiny vzniku a vývoje mravních norem, aspekty jejich proměny v mravní chování a jednání, zřetele mravní autonomie a heteronomie, morálního univerzalizmu a relativismu. Průřez etickými teoriemi, názory a koncepcemi je výstižný, orientující, provázený autorovou snahou o citlivou objektivnost, věcně poukazující také na úskalí pedagogické aplikace těchto teorií. V těchto souvislostech se autor zabývá vztahem emocionální a kognitivní stránky, vztahem morálního usuzování k morálnímu jednání a zejména pak specifickými zvláštnostmi procesu mravní výchovy v jednotlivých věkových periodách života dítěte. K originálně pojatým

částí monografie patří také pasáže věnované psychologickým východiskům výchovy k prosociálnosti a tématu rozvoje autonomní morálky. Právě prosociálnost patří nepochybně k jevům (vlastnostem), které ovlivňují celkovou úroveň mravního klimatu v malých i velkých sociálních skupinách a přitom patří k tématům, která jsou současnou psychologií i pedagogikou spíše opomíjena než preferována. Ústředním tématem závěrečné části monografie jsou otázky související s aplikací metod mravní výchovy. Zvláštní pozornost je přitom věnována indirektivním metodám a zejména pedagogicko-psychologickým aspektům metody skupinových diskusí s mravním obsahem. Také prostřednictvím těchto témat vstoupil PhDr. Vacek do povědomí odborné veřejnosti jako renomovaný teoretik a propagátor netradičních metod mravní výchovy žáků. Tyto metody přitom nevidí izolovaně, ale jako součást ucelené koncepce mravní výchovy. K nepřehlédnutelným rysům monografie patří její srozumitelnost. Přispívá k ní, kromě autorova kultivovaného a sdělného stylu psaní, také zařazení celé řady ilustrativních příkladů a praktických námětů. Tyto příklady (mikropříběhy) napomáhají vzhledu a pochopení složitějších interdisciplinárních východisek, obsahových a procesuálních souvislostí tématu.

Monografie PhDr. Pavla Vacka, Dr., je zasvěceným badatelským pohledem na sféru mravních jevů. Může se stát zdrojem teoretické i praktické inspirace pro pracovníky ve sféře školství a výchovy, zejména je určena studentům učitelství, vychovatelství, sociální pedagogiky a doktorandského studia pedagogických oborů. Své adresáty najde i v řadách odborníků příbuzných profesí.

Stanislav Střelec

Cipro, M. Slovník pedagogů

Praha, 2001, 550 s.

V české pedagogické literatuře vyšlo v průběhu dvacátého století několik pedagogických slovníků. Převážně se však soustředily na věcná hesla, zatímco hesla autorská tvořila spíše doplněk. Poprvé se tak v díle Miroslava Cipra „Slovník pedagogů“ setkáváme s encyklopedickým dílem zaměřeným výlučně na osobnosti, „které tak či onak přispěly nebo ještě přispívají k obohacování vědy o výchově“ (s. 1). Prostřednictvím více jak jednoho tisíce hesel je zde pedagogická problematika „personalizována“, je čtenáři přiblížena informacemi o myslitelích, výzkumnících a organizátorech, „kteří pedagogické ideje rozvíjeli, propagovali, realizovali a prověřovali“ (tamtéž).

Slovník pedagogů je výslednicí Ciprova dlouholetého badatelského úsilí; k němu směřovaly jeho četné historicko-pedagogické studie (např. o pedagogice americké, francouzské nebo japonské), zvláště pak jeho „Průvodce dějinami výchovy“ (1984) a pět svazků jeho „Pramenů výchovy“ (1991–1998). Zdrojem jeho informací byly jak světové pedagogické encyklopedie i monografie o významných pedagogických osobnostech, tak autentické spisy a činnost jednotlivých autorů, vlastní výzkumy i osobní kontakty při četných zahraničních pobytech. Přitom autor nepovažuje

dílo za konečné, ale pouze za uzavření určité etapy, a přímo se obrací na čtenáře s prosbou o spolupráci a o další podněty.

Klíčovým principem při výběru a zpracování jednotlivých hesel je autorovi univerzálnost, a to jak z hlediska historického a geografického, tak z hlediska ideologického. Slovník zahrnuje nejvýznamnější hesla z antiky, středověku a novověku, zvláště pak z pedagogiky dvacátého století s její rozmanitostí ideových a reformních směrů, až po dosud žijící a působící autory, jejichž životní dílo zdaleka není uzavřeno. Sympatickým rysem slovníku je pozornost věnovaná nejen hlavním oblastech světové pedagogiky, jako je oblast anglosaská, francouzská nebo německá, ale i oblastem sousedním, jako je pedagogika slovenská nebo polská, a zemím rozvojovým. Zvláštní důraz je oprávněně položen na českou pedagogiku, a to jak na její klasické představitele, tak i na generaci nastupující.

Jednotlivá hesla přinášejí základní životopisné údaje, charakteristiku hlavních autorových spisů a nejvýznamnějších aktivit a stručný nástin autorovy pedagogické koncepce.

Při jejich zpracování usiluje Slovník pedagogů o širší historický kontext, o návaznost pedagogických idejí a jejich vliv na další rozvoj pedagogické teorie i výchovné praxe. K propojení jednotlivých autorských hesel v hlubším historickém kontextu napomáhá i závěrečná Chronologie, která přináší časovou posloupnost hesel podle data narození autorů, a to od roku 550 př. n. l. až po rok 1965.

Posuzujeme-li Slovník pedagogů jako celek, můžeme zdůraznit několik okolností:

- Slovník je první prací daného typu v naší pedagogické literatuře a je nesporně významným obohacením historicko-pedagogického úsilí u nás.
- Má především význam z hlediska dalšího rozvoje pedagogických věd. V jistém smyslu uzavírá dosavadní výsledky, shrnuje náš obraz o významných osobnostech pedagogického světa a je současně výzvou k pokračování v naznačené linii, k dalšímu precizování historicko-pedagogických informací, interpretací i hodnocení a k dalšímu vyplňování bílých míst, kterých nepochybně v našem dosavadním obraze pedagogů a pedagogiky není málo.
- Slovník má však velký význam také z hlediska vzdělávacího. Je nezbytnou pomůckou pro každého, kdo se pedagogikou hlouběji zabývá a kdo dosud často se značnými potížemi hledal bližší informace o osobnostech, mnohdy jen letmo a v odkazech zmiňovaných.
- Nelze však ani opomenout obecně kulturní význam Slovníku pedagogů. Dokumentuje s dostatečnou přesvědčivostí význam a úlohu pedagogiky a výchovy v životě společnosti i jednotlivých národů a zároveň dokládá nemalý přínos české pedagogiky do světové studnice pedagogické moudrosti. Je dokladem toho, že česká pedagogika není jen Komenský a že má co říci i v mezinárodním kontextu.

Vladimír Jůva sen.